

УДК 336.27

Лубкей Н. П.

к.е.н., доцент кафедри фінансів ТНЕУ

СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО КРЕДИТУ В УКРАЇНІ

Тернопільський національний економічний університет, кафедра фінансів

АНОТАЦІЯ

Розглянуто основні етапи розвитку державного кредиту в Україні. Доповнено періодизацію розвитку державного кредиту. Визначено особливості та проблеми функціонування сфери державного кредиту в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: державний кредит, внутрішні державні позики, зовнішні державні позики, облігації державних позик, казначейські зобов'язання.

АННОТАЦИЯ

Лубкей Н. П.

СТАНОВЛЕНИЕ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО КРЕДИТА В УКРАИНЕ

Рассмотрено основные этапы развития государственного кредита в Украине. Дополнено периодизацию развития государственного кредита. Обозначено особенности и проблемы функционирования сферы государственного кредита в Украине на современном этапе.

Ключевые слова: государственный кредит, внутренний государственный заём, внешний государственный заём, облигации государственного заёма, казначейские обязательства.

ANNOTATION

Lubkey N. P.

THE FORMATION AND PROBLEMS OF PROGRESS OF THE PUBLIC CREDIT IN UKRAINE

The main periods of progress of the public credit in Ukraine have been considered. The periodization of progress of the public credit has been supplemented. The features

and problems of the functioning of the public credit's sphere in Ukraine at the modern stage have been designated.

Key words: public credit, inside public credit, outside public credit, agency pass-throughs, treasury obligations.

На сучасному етапі економічного розвитку сфера державного кредиту в Україні набуває все більш важливого значення у складі її фінансової системи. Це пов'язано із бурхливим розвитком кредитних відносин загалом в умовах ринкової економіки, появою нових форм залучення кредитних ресурсів та гнучкої системи кредитних інструментів, підвищенням ролі кредитних ринків та формуванням відповідної інфраструктури, а відтак, – зростанням обсягу кредитних операцій за участю держави. Останнім часом розпочався новий етап розвитку державного кредиту в Україні, що пов'язано із зміною боргової політики уряду внаслідок дії негативних чинників світової фінансової кризи. Зазначене обумовлює доцільність вивчення етапів розвитку державного кредиту в Україні, дослідження проблем становлення даного інституту з акцентуванням особливої уваги на сучасному етапі розвитку державного кредиту.

Вітчизняні науковці, зокрема, О. Кириленко, В. Козюк, І. Лютий, О. Рожко, В. Федосов, С. Юрій, розглядають у своїх працях окремі теоретичні та практичні аспекти організації та функціонування системи державного кредиту. Відзначаючи високий рівень наукових досягнень перелічених авторів, слід відмітити, що їх наукові дослідження у сфері державного кредиту не зачіпають проблем розвитку державного кредиту на фоні світової фінансової кризи, тобто сучасного етапу його розвитку. Таким чином, метою даного наукового дослідження є визначення етапів становлення та розвитку сфери державного кредиту в Україні та виявлення проблем сучасного етапу розвитку державного кредиту.

Сфера державного кредиту в Україні після здобуття нею незалежності почала розвиватися на засадах ринкового господарювання. Відсутність практичного досвіду діяльності у даній сфері та проблеми, пов'язані із становленням

державності, утруднювали ефективний розвиток державного кредиту в Україні. Проблемі формування та управління вітчизняним державним боргом почала приділятися значна увага. При розгляді періодизації розвитку державного кредиту в Україні до 1998 р. виділяють п'ять основних етапів [1, 31-32].

У процесі розвитку державного кредиту та формування державного боргу України сьогодні можна виділити шість основних етапів:

Перший етап (1991-1994 рр.): період з 1991 по першу половину 1994 рр. характеризується залученням до фінансування дефіциту бюджету виключно прямих кредитів Національного банку та хаотичним утворенням зовнішнього боргу шляхом надання урядових гарантій по іноземних кредитах.

Зовнішній державний кредит починає розвиватись в Україні відразу після здобуття нею незалежності. Після розпаду СРСР міжреспубліканські господарські зв'язки були переведені на принципи міждержавної торгівлі Росії із зацікавленими країнами – партнерами по СНД. Це призвело до виникнення в ряді республік, у тому числі й Україні, значних торгових дефіцитів і заборгованості, в основному Росії, у формі “технічних кредитів”. Із середини 1993 р. відповідно до міжнародних правил вони стали оформлятися як середньо- та довгострокові кредити.

Одним із таких кредитів була оформлена заборгованість України перед Російською Федерацією на загальну суму 2,5 млрд. дол. Сплата відсотків за цим кредитом починалася в грудні 1993 р., погашення основної суми боргу – з березня 1994 р. Крім цього, було укладено угоду про надання державного кредиту Україні Російською Федерацією на загальну суму 203,9 млн. дол. із такими ж термінами погашення і обслуговування кредиту.

Подібні кредити починають накопичуватися. Їх сума тільки у зв'язку з несплатою за поставку в Україну газу ПАТ “Газпром”, досягла наприкінці 1994 р. в 1,5 млрд. дол. США.

Другий етап (1995-1996 рр.): в цей період, поряд з продовженням надання зовнішніх гарантій, державний борг формувался за рахунок отримання зовнішніх

позик від міжнародних фінансових організацій. З середини 1995 р. зовнішні запозичення затверджуються одним із джерел фінансування дефіциту державного бюджету України. Протягом 1995 – 1997 рр. для фінансування дефіциту бюджету Україною було залучено зовнішніх кредитів на загальну суму понад 2 млрд. дол. США (у тому числі від Світового банку – 1000,7 млн. дол. США, від Європейського співтовариства – 351 млн. дол. США, Ексімбанку Японії – 150 млн. дол. США).

Зазначений період характеризується також врегулюванням заборгованості України за енергоносії, початком випуску облігацій внутрішніх державних позик та поступовим заміщенням цими облігаціями прямих кредитів Національного банку.

В Україні як суверенній державі випуск та розміщення ОВДП вперше було проведено у 1995 р. Постановою Кабінету міністрів «Про випуск ОВДП 1995 року» № 586 від 23.08.94 р. було визначено випустити ОВДП на пред'явника загальним обсягом емісії 1 трильйон карбованців з терміном погашення 1 рік та щоквартальною виплатою доходу з розрахунку 140% річних [5, 225].

Третій етап (1997 – перша половина 1998 рр.): характеризувався активним залученням урядом позик як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках капіталу. Система внутрішніх запозичень досягла найбільшого розвитку саме у 1997-1998 рр., коли щорічно мобілізувалися на фінансування бюджетного дефіциту понад 8 млрд. грн. Однак після фінансової кризи 1998 р. внутрішні запозичення значно скоротились.

З 1997 р. Україна починає залучати комерційні позики зарубіжних компаній та банків. В 1998 р. Україна залучає фідучіарні позики на суму 1083,9 млн. дол. США із терміном погашення в 2000 – 2001 роках. Загальна юридична структура таких позик передбачала надання Україні позик, що пов'язані із розміщенням фідучіарієм-посередником облігацій, тобто фактично вони організовані як облігації державних зовнішніх позик, що розміщені на міжнародних фінансових ринках [3, 45].

Державний кредит поступово переорієнтовується на західних кредиторів. Так, якщо у 1994 р. заборгованість країнам СНД становила близько 75 % усього зовнішнього боргу, то у 1998 р. – близько 30 %, а у 1999 р. – близько 20%. Зовнішній державний борг зростає в основному за рахунок кредитів, які надають міжнародні фінансові організації (МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку).

Проблеми запозичення на внутрішньому фінансовому ринку ускладнювалися недостатнім розвитком фінансово-банківської інфраструктури, котра не могла акумулювати тимчасово вільні фінансові ресурси (збереження) у достатніх обсягах.

Четвертий етап (друга половина 1998 – 2000 рр.): починаючи з другої половини 1998 року, Україна зіткнулася із значними труднощами, пов'язаними з суттєвим скороченням можливостей урядових запозичень як з зовнішніх, так і з внутрішніх джерел. У цей період уперше була здійснена низка операцій щодо реструктуризації частин внутрішнього та зовнішнього боргу України, яка дала можливість через заміну облігацій внутрішньої державної позики продовжити строк повернення запозичених коштів, а також зменшити тиск щодо виплат по ОВДП в 1998 і 1999 рр.

Незважаючи на вжиті заходи, 2000-2001 рр. були піковими по борговому навантаженню [4, 84]. Наявність значного негативного сальдо платіжного балансу та низькі валютні резерви стали основною причиною прийняття урядом рішення щодо проведення комплексної програми реструктуризації державного зовнішнього боргу України. Міністерство фінансів здійснило реструктуризацію боргових зобов'язань перед НБУ. Державні цінні папери, які були випущені у 1998-2000 рр. та підлягали погашенню у 2000-2004 рр., були замінені на процентні облігації з терміном погашення упродовж 2002-2010 рр., що сприяло поліпшенню структури державного боргу та уникненню декапіталізації Національного банку України.

П'ятий етап (2001 рік – кінець 2008 року): управління державним боргом в цей період характеризується переходом від антикризового управління до проведення виваженої боргової політики, націленої на зменшення боргового навантаження на економіку держави. Боргова реструктуризація 2000 р. у поєднанні зі сприятливою для України зовнішньої кон'юнктурою і стійким економічним зростанням дозволили суттєво знизити обсяги боргового навантаження на українську економіку, що сприяло відповідному підвищенню міжнародних рейтингів України. В 2001-2002 рр. співвідношення державного боргу та ВВП утримувалось на рівні 29-31 % (порівняно з 48 % в 1999 р.). На кінець 2003 р. воно зменшилося до 25 %, а на кінець 2006 р., за даними Міністерства фінансів України, – до 14,3 %. Річне обслуговування боргу скоротилося до 4,3 % ВВП.

На ринку державних цінних паперів з'являються казначейські зобов'язання. У 2002 році в Україні згідно Постанови Кабінету Міністрів № 15 від 10.01.2002 р. «Про випуск казначейських зобов'язань» було здійснено випуск казначейських зобов'язань на пред'явника в документарній формі з терміном обігу 24 місяці на загальну суму 400 млн. грн.

Хоча в цей період відбувається стабілізація сфери державного кредиту, проте існує низка важливих проблем в управлінні державним боргом. Зокрема, гостро стоїть проблема оптимізації структури державного боргу стосовно переорієнтації на збільшення частки внутрішньої її складової та зменшення зовнішньої [2, 118].

Шостий етап (кінець 2008 року – по даний час): внаслідок світової економічної кризи Україна потребує додаткових коштів, які немає змоги мобілізувати на внутрішньому ринку. Альтернативою є залучення фінансових ресурсів на зовнішньому ринку.

Зокрема, Міжнародний валютний фонд 5 листопада 2008 року схвалив рішення про виділення Україні стабілізаційного кредиту в об'ємі 16,43 млрд. доларів США для зміцнення довіри у фінансовому секторі і допомоги економіці країни, яка постраждала від світової фінансової кризи, під 4 відсотки річних. У листопаді 2008 року Україна отримала перший транш кредиту stand by в розмірі 4,5 млрд.

доларів США. У травні 2009 року Україна отримала другий транш кредиту stand by в розмірі 2,63 млрд. доларів США.

У 2008-2009 рр. Україна залучила значний обсяг кредитних ресурсів із зовнішніх джерел, тому суттєво зріс обсяг її зовнішнього державного боргу. Більш того, в умовах світової фінансової кризи наша держава потребує залучення ще більших обсягів фінансових ресурсів на зовнішніх ринках, про що активно ведуться переговори.

У таких умовах питання ефективного управління зовнішнім державним боргом України є надзвичайно актуальним. Слід зазначити, що вплив зовнішнього боргу на розвиток економіки, а саме на обсяг ВВП, є позитивним у короткостроковому періоді. Проте, у довгостроковому періоді зовнішній борг має значні негативні наслідки, пов'язані із необхідністю його погашення та обслуговування. Таким чином, сьогодні основною проблемою розвитку сфери державного кредиту є ефективне управління зовнішнім державним боргом. Дана проблема пов'язана з: необхідністю розумного обмеження залучення державою кредитних ресурсів на зовнішніх ринках, ефективним використанням зовнішніх кредитів, прогнозуванням відповідних джерел погашення державного боргу.

Література:

1. Державний кредит / [Лубкей Н. П., Тулай О. І., Карпишин Н. І. та ін.]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 106 с.
2. Кириленко О. Проблеми оптимізації структури державного боргу / О. Кириленко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 115-119.
3. Лютий І. Державний кредит у фінансовій політиці України / І. Лютий // Банківська справа. – 2004. – № 2. – С. 41-50.
4. Рожко О. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України / О. Рожко // Банківська справа. – 2005. – № 4. – С. 81-89.
5. Фінанси : підр. / [Юрій С. І., Алексеєнко Л. М., Зятковський І. В. та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.